

Розділ VI РЕЦЕНЗІЇ

Самчук Зореслав Федорович
доктор філософських наук,
заслужений діяч науки і техніки України

Не так тії вороженьки... Рецепція на книгу В. М. Ткаченка «Россия: беспутье агрессора»

Нещодавно з-під пера блискучого українського мислителя Василя Ткаченка вийшла чергова книга (*Ткаченко В. Н. Россия: беспутье агрессора. — К. : Издательство ЛОГОС УКРАИНА, 2016. — 432 с.*), яка стала своєрідним інтелектуальним обжинком низки праць, присвячених перипетіям історичної долі України, що мали місце після Революції Гідності. З міркувань більшої аргументаційної прозорості для російськомовного і російського читача це аналітичне дослідження було здійснене російською мовою.

У наш час жанр під умовною назвою суспільно-політична історія «з коліс» є доволі популярним — принаймні, в тому сенсі, що пробу пера в цій аналітико-есеїстичній галузі роблять сотні авторів. На жаль, абсолютній більшості розвідок за цим профілем притаманна щонайменше одна істотна вада: або суб'єктивізм і тенденційність, або надто прісний і нековирний спосіб викладення думки. З огляду на зазначену обставину в масовій читацькій свідомості вкоренився стереотип упередженості до публікацій у цій категорії — мовляв, за результатами читання книги щось обов'язково викличе гіркий присмак прикрості... А якщо так, то чи варто книгу взагалі починати читати?!

На щастя, особистісний, інтелектуальний та інтелігентський формат Василя Ткаченка дав йому змогу з легкістю впоратись з усіма небезпеками й загрозами, які чатують на його колег по перу. Книга «Россия: беспутье агрессора» — це унікальне поєднання інтелектуальної глибини й легкості (інколи навіть грайливості) стилю; це Божий дар розгледіти глибинні причинно-наслідкові зв'язки ключових проблем історії і міждержавних взаємин, а також вміння подати їх у простий, зрозумілий і часто дотепний спосіб. Сукупність таких факторів робить читання книги В. Ткаченка справою цікавою та інтригуючою — чимось на кшталт інтелектуальної пригоди.

Автор належить до плеяди мислителів класичного сократівського стилю, які бачать і відтворюють дійсність максимально виразно. Якщо переважна більшість колег Василя Ткаченка зосереджують значні зусилля на наданні своїм думкам якомога більш «академічного» забарвлення, то автор книжки «Россия: беспутье агрессора» переймається діаметрально протилежною проблемою — як редукувати сократівську мудрість до того «горизонту можливостей і очікувань», який у змозі підкорити читач. Принагідно зазначу, що таке спрощення не позначається негативним чином на аргументаційному, ілюстративному та інтелектуально-естетичному рівні опублікованої праці.

Якщо В. Ткаченку й можна зробити закид, то лише в надмірній інтелегентській сором'язливості, яка навіть автору думку, що навіть геніальна «отсебятина» — це нескромно, а відтак — неприйнятно. Тому автор дещо зловживає ілюстративною складовою, в результаті чого в тексті іноді по сусідству знаходяться вердикти надто різних постатей інтелектуального небосхилу — точніше, персонажів, яка взагалі не належать до когорти знакових, тому ілюстрацією їхньої точки зору можна було б знехтувати без будь-яких докорів інтелегентського сумління. Втім, це сфера надто тонких матерій і смакових особливостей, а про смаки, як відомо, сперечаються або зовсім нерозумні, або ще недосвідчені, а ми вже з цих категорій населення — дякувати Богу — повиростали.

У шести розділах і сорока семи підрозділах книги «Россия: беспутье агрессора» кожен із наших сучасників знайде інтригуючі для себе аспекти, аргументи й пояснення, яких досі бракувало для складання збалансованого пазла суспільно-політичного буття сучасної України. Мені, приміром, імponує переконливе викриття причинно-наслідкових механізмів, які лежать в основі російської неоімперської пропаганди. Як влучно помітив В. Ткаченко, «печальнее всего, что при власти Януковича российское руководство неизменно подчёркивало свои симпатии к «братскому украинскому народу», а лишь несколько месяцев спустя этот народ был представлен как сборище бандеровцев и экстремистов» (с. 18).

Вочевидь «не в бровь, а в глаз»: невід'ємна особливість імперсько-месіанської свідомості полягає в тому, щоб спочатку захочувати потенційних васалів і неофітів компліментами у вигляді «братського народу» і т. п., але як тільки «клієнт зривається з гачка», він одразу переходить у діаметрально протилежний статус — негідника, падлюки, христопродавця (тут доречним виявиться будь-яке вербальне позначення, яке володіє максимально негативним конотативним забарвленням для масової свідомості Росії — кінцевого адресата таких інвектив).

В системі аргументаційних координат, обумовлених доктриною «єдинство судьбы», проміжних і перехідних статусів (між «братським народом» та «бандерівцями») не існує і не може існувати в принципі. Хоча це — очевидний алогізм, який суперечить абсолютній більшості досвідних даних кожної людини, проте не в душі масової свідомості обтяжувати себе подібними «дрібничками». Так створюється гранично просте, спримітизоване «чорно-біле» світобачення й світорозуміння, яке вигідне для російської влади і водночас зручне для невибагливої російської публіки. Як тут не згадати сакраментальне з Ф. Тютчева: «В Россию можно только верить».

Щоправда, не зовсім зрозуміло, чому такий стан речей автор відрекомендовує словосполученням «печальнее всего»: як на мене, у нас надто багато власних проблем, щоб на додаток ще перейматися генетично вкоріненими збоченнями Росії. Якщо дещо й може бути предметом української печалі, так це той факт, що подібні «відкриття Америк» ми робимо після понад третини тисячоліття тісного співіснування з Росією. Чи не ознака це нашого тугодумства? І чи не занадто високу ціну ми заплатили за свою наївність і інфантилізм?

Не може залишити осторонь **розділ 2.7. Новый мировой порядок и «другой мир» Путина**. Це ще один формат викриття неоімперських комплексів: якщо ми (Росія) не граємо в існуючому світопорядку роль першої скрипки, то створюватимемо «інший світ» — нехай суто уявний, віртуальний і фантомний, — але щоб проблема першої скрипки врешті була розв'язана на нашу користь.

Звичайно, одна річ — не визнавати (вважати несправедливим, жорстоким, цинічним etc.) чинний status quo у вигляді глобальних регламентних норм і ключових мегатенденцій, а інша — бути спроможним дієво протистояти цим реаліям. Та навіть якщо Росія неспроможна вибудувати реальну альтернативу існуючому світопорядку, для її очільників це не є проблемою з фатальними наслідками: в країні, масова свідомість якої функціонує на принципах «совка», у влади завжди існує можливість «зберегти обличчя», застосувавши міфологічну аргументацію на кшталт «весь мир ополчился против нас», «нас все боятся и нам все завидуют, поэтому ставят палки в колёса», «главное, что мы вместе, а дальше — хоть камни с неба» и т. п.

При цьому не варто турбуватися про ступінь правдоподібності подібних меседжів — здебільшого їх ефективність перебуває в безпосередній залежності від їх неймовірності, фантастичності. Причиною таких фантомів і фантазмів уві сні й наяву є генетично запрограмований принцип дії «совка» — з його перманентною готовністю до будь-яких гіперкомпенсацій як своєрідної анальгетика, анестезії від нестерпності усвідомлення

болісних реалій. Тут безперспективно шукати логіку чи навіть здоровий глузд, бо це — парафія психіатрії, а її пацієнтам логіка якщо й притаманна, то вельми специфічна...

Втім, час все-таки лікує — щоправда, не всіх і не одразу: на початку літа 2014 року абсолютна більшість росіян у результаті жорсткого пресингу кремлівського «зомбо-ящика» вважала відторгнення від України Криму й загалом усіх південно-східних областей справою «настільки природною й очевидною», що це «не повинно викликати в Україні ненависті до Росії і росіян»; коли ж реалії не збіглися з припущеннями і неприязнь українців до Росії і росіян склала ледве не 90 %, то навіть у не надто аналітично обдарованих індивідів починають з'являтися еретичні думки про «цену на билет» — тобто чи не занадто дорого Росії обходиться приєднання Криму і дестабілізація на Донбасі?

Приміром, липнєве цьогорічне соціологічне опитування засвідчило: чверть росіян (25%) вважають, що Росії слід визнати Донецьку та Луганську народні республіки незалежними державами, 17 % — що самопроголошені республіки треба прийняти до складу Росії. Ще 9 % респондентів підтримали ідею надання допомоги республікам в розширенні їх автономії в складі України. Втім, найбільше росіян — 35 % — виходять із тих міркувань, щоб дотримуватися щодо конфлікту на південному сході України нейтралітету і не втручатися в нього. Такі дані впливають з результатів опитування Всеросійського центру вивчення громадської думки і вони різко дисонують з панівними настроями трирічної давнини.

З деякими твердженнями автора книги «Россия: беспутье агрессора» при бажанні можна полемізувати. Йдеться, зокрема, про **розділ 2.3. «Лідер нації»: виртуальна реальність**. Можливо, В. Путін не відповідає деяким канонам, сформованим у високочолому демократичному середовищі, але ж як слушно зауважив Г. Державін, «где нам искать Россию, как не в самой России?!» Іншими словами, оцінюючи реалістичність претензій Путіна на статус лідера нації, треба підходити до цієї справи з позицій «російського аршина», а він якраз недвозначно засвідчує, що Путін продовжує залишатись безальтернативним лідером російської нації. Не здивуюсь, якщо епоха Путіна в Росії триватиме значно довше, ніж правління абсолютної більшості тих зірок політичного Олімпу, які «відповідають усім нормативам лідера нації» (між іншим, це відбудеться аж ніяк не завдяки штикам, а в повній відповідності до народного волевиявлення, яке формально буде цілком когерентним сучасним канонам демократизму).

Зрештою, В. Ткаченко в багатьох випадках навмисно загострює полемічне вістря. Припускаю, що він вчинив так із двох міркувань:

по-перше, це відповідає його уявленням про етикет справжнього аналітика, який не проголошує менторським тоном «остаточних істин», а зберігає суверенітет того «коридору вірогідності й різнотлумачень», котрий забезпечує дискурсивне середовище, необхідне для пошуку й увиразнення уявлень про істину, по-друге, культивування полемічного середовища є непоганим маркетинговим кроком — бажання взяти до рук саме таку книгу закономірно є істотно вищим, ніж витратити час на засвоєння безапеляційних постулатів.

Зауваживши в преамбулі до розділу 1.4., що «было бы неправильно все беды Украины сваливать на войну и аннексию Крыма», В. Ткаченко зосередив вістря уваги на факторі подвійної периферії, який став своєрідним прокляттям України кількох попередніх століть. Нема де правди діти: перебувати одночасно на периферії Європи та Росії — перспектива не надто райдужна. Такий упосліджений status quo тривалий час справляв і за інерцією досі продовжує справляти істотний деморалізуючий вплив на суспільну свідомість України.

Втім, літерою «А» алфавіт не вичерпується: чому б не згадати про «Б», «В» та «Г» — тим більше, що якраз хороша нагода. Чому б детальніше не зупинитись на такому факторі суспільно-політичного і господарсько-економічного життя України попередньої чверті століття, як «режим внутрішньої колонії» — це коли фактично колоніальний статус України в часи СРСР був заміщений не менш фактичним колоніальним статусом, роль метрополії в якому в умовах уже формально суверенної України виконував (і значною мірою продовжує виконувати!) олігархат і владно-управлінська бюрократія.

Як тут не згадати розпачливе визнання Тараса Шевченка:

«Без ворогів можна в світі
Як-небудь прожити.
А ці «добрі люди»
Найдуть тебе всюди...»

Саме такі «добрі люди» впродовж трьох з половиною попередніх років практично не вдарили палець об палець для повернення в бюджет сотень мільярдів доларів, отриманих в результаті нееквівалентної приватизації і щорічного «розпилювання» державного бюджету.

Саме вони здійснюють неефективний політичний і загалом управлінський менеджмент, прикриваючи своє злочинне дилетантство мантрами-звинуваченнями всіх невдоволених у «виливанні води на млин Кремля».

Саме вони цинічно педалюють аспект «необхідності європейського рівня сплати за комунальні послуги», але ретельно уникають дискусій про симетричну умову реалізації своїх вимог — забезпечення європейського рівня заробітних плат і загалом життя.

Саме вони вдаються до популістичних вкидань інформації про «термінову необхідність «плану Маршала для України», хоча прекрасно розуміють, що за наявного рівня корупції будь-який «план Маршала» насправді виявиться **не для України, а для тих півтора десятка кланів**, які — подібно наперсточникам — продовжують крутити Україною, як циган сонцем.

Саме вони час від часу патетично перепитують, чому Захід не дає Україні зброї, хоча добре знають відповідь: тому, що теперішній організаційно-дисциплінарний рівень збройних сил України не дає жодних гарантій, що значна частина американських ПТРК «Джавелин» за декілька днів не опиняться по той бік протистояння на Донбасі. І трапиться це не в результаті драматичних боезіткень, а просто «за помірну ціну». В результаті США «втраять обличчя», припинять військову допомогу Україні й не зможуть її надавати вже навіть тоді, коли ми вже вийдемо на належний рівень упорядкування справ у війську.

Саме вони дискредитують все і вся, що хоч якось асоціюється з Україною. А тим часом у 2017 році небойові втрати України на Донбасі перевищили втрати бойові. Воістину не так тії вороженьки, як «добрії люди».

Якщо досягнення успіху за всіма азимутами суспільно-політичного буття є не просто порожньою абстракцією, а реальною метою, то — за принципом симетрії — слід нарешті засвоїти деякі прописні істини доктрини «реальної політики» — зокрема, сприймати дійсність з позицій не химерно-міфологічних, а адекватних, тотожних, автентичних буттєвим реаліям.

Приміром, важко підрахувати, скільки декалітрів крокодилових сліз було вилито з приводу «підступного недотримання Будапештського меморандуму», хоча цей документ не давав і априорі не міг дати Україні жодних гарантій територіальної цілісності й безпеки. Такий вердикт є очевидним навіть виходячи з етимології слова memorandum — те, що слід пам'ятати: **саме пам'ятати, а не діяти відповідно до закарбованого в пам'яті**. Якби ми жили в епоху Хрестових походів, коли вислів *in memoria aeterna erit Justus* (завжди пам'ятайте — лат.) мав категоричне, безкомпромісне й навіть сакральне значення, то тоді аргумент Будапештського меморандуму був би вартим чогось більшого, ніж іронічні посмішки цинічного сьогодення. Однак, як зауважив один спостережливий чоловік, «времена не выбирают...»

Будапештський меморандум був чи не першим амбітним дипломатичним «здобутком» першої президентської каденції Л. Кучми, а наприкінці

другої президентської каденції за його авторства вийшла друком пафосна книга «Україна — не Росія». Показово, що російськомовна частина тиражу була видрукувана — де б ви думали? — в Росії. Як казали в таких випадках у часи «пізнього Брежнева», «кто в армії служил, тот в цирке не смеється». Зрештою, тут не сміятись, а плакати треба, бо це навіть не іронія, а повноцінна пародія, гротеск і сарказм «в одному фужері».

Суспільною думкою країн, які хоч і не мають за своїми плечима досвіду Революції Гідності, але надійно вкарбували в свою політичну свідомість уявлення про гідність, наведений пікантний факт з друком «нетленкі» Л. Кучми був би відрекомендований як курйоз, натомість в Україні він сприймається як тривіальність — і не більше! Правдоподібно деякі важливі істини все ж неможливо засвоїти за історичними мірками «одним махом» — якимись кількома тижнями Революції Гідності: потрібна копітка імплементація цього повчального досвіду в усіх істотних (а не лише в «барикадно-польових») сферах життєдіяльності.

Необхідно відчутти виразну потребу екстраполяції принципу гідності не лише на врочисто-патетичний формат буття, а й на сферу повсякденної рутини, бо **гідність не визнає компромісів: не можна бути гідним на чверть чи на половину, позаяк у такому разі доведеться констатувати наявність на три чверті й на половину не-гідників** (дефіс у даному разі є суто логічно-схематичною лігатурою, але позаяк він лише маскує суть справи, то його варто прибрати).

На жаль чи на щастя, дослідник-гуманітарій істотно залежить від динаміки і перипетій розвитку суспільства: якщо він хоче бути почутим, то має оперувати тенденціями і буттєвими інтригами, які визначають, за висловом Хосе Ортега-і-Гассета, «серцебиття епохи». Безперечно, Василь Ткаченко це добре розуміє, тому не здивуюсь, якщо невдовзі з-під його пера вийде чергове непересічне дослідження. Натхнення і успіхів, шановний друже!